

NORMAN VE SKINNER'IN E-SAĞLIK OKURYAZARLIĞI ÖLÇEĞİNİN KÜLTÜREL UYARLAMASI İÇİN GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI

Zekiye TAMER GENCER*

Öz

Bu çalışmanın amacı 2006 yılında Kanada Toronto Üniversitesinden Cameron D. Norman ve Harvey A. Skinner tarafından geliştirilen ve geçerlilik güvenilirlik testleri yapılarak kabul edilen "E-Sağlık Okur Yazarlığı Ölçeği"nin Türkçeye uyarlanmasının gerçekleştirilmesidir. Sağlık alanında bilgi taraması yapan kullanıcıların okuryazarlık düzeyi için geliştirilen "e-Health Literacy" bu anlamda önemli bir kaynaktır. Günümüzde bir toplumsal yapıda bulunan bireylerin davranış ve tutumlarını analiz etmek amacıyla oluşturulan ölçekler, farklı toplumsal yapılar için de uyarlanarak kullanılabilir. Daha önce oluşturulmuş olan ölçme formunun lisan eşdeğerliğini test etmek için Yabancı Diller Yüksek Okulundan iki İngilizce okutmana (İngilizce-Türkçe; Türkçe-İngilizce) uygun şekilde çeviriler yaptırılmış, iki farklı dildeki formlardan hesaplanan puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki düzeyleri saptanmış ve korelasyonlar hesaplanmıştır. Uyarlanan yeni Türkçe form ile 800 kişi üzerinde uygulanarak, geçerlik ve güvenilirlik hesaplamaları yapılmış ve bunu sonucunda 8 maddeden oluşan Türkçe ölçek elde edilmiştir. Ölçeğin faktör yapısının tespiti için uygulanan açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri hesaplamalarına bakıldığında ise, ölçek çalışmasının tek boyutlu bir yapı gösterdiği saptanmıştır. Faktör yapılarının geçerli olduğu, geneline ilişkin iç tutarlık katsayısının 0,863 olduğu, test-tekrar test güvenilirliğinin 0,886 olduğu saptanmıştır. Uyarlanan ölçeğin internet ve sosyal medya üzerinden sağlık konusunda bilgi edinme süreçlerindeki okur-yazarlığın önemi ile paralel olarak hazırlanmak istenen tüm akademik çalışmalarda kullanılabilir bir hale geldiği açıktır.

Anahtar Kelimeler: E-Sağlık, Sağlık İletişimi, Medya Okuryazarlığı

ANALYSIS OF VALIDITY AND RELIABILITY OF NORMAN AND SKINNER'S E- HEALTH SCALE LITERACY FOR CULTURAL ADAPTATION

Abstract

This study examined the cultural adaptation of an electronic health literacy survey for Turkish society, developed by Cameron D. Norman and Harvey A. Skinner from University of Toronto, and applied validity and reliability tests. The survey, which was developed for the information level of the users, is an important source of data. Psychological scales from many cultures are currently used in other cultures after cultural adaptation and language translation. This study is a good example of this. The translations were made by two English instructors (English-Turkish, Turkish-English) for the purpose of testing the language equivalence of the survey. Positive and significant correlations were observed between English and Turkish surveys. The Turkish survey form, for which validity and reliability analyses were made, was disseminated to 800 individuals. It has a one-dimensional structure with eight items, according to results of explanatory and confirmatory factor analysis which were used to determine item structure. According to the validity factor structure, internal consistency was found to be 0.863 and test-retest reliability was found to be 0.886. The electronic health literacy survey, which was intended to be added to the Turkish body of instruments, can be used in different studies on the importance of literacy in obtaining information on health using the internet and social media.

Keywords: E-Health, Health Communication, Media Literacy

* Asst. Prof. Dr., Cumhuriyet University, Department of Public Relations and Advertising (Sivas, Turkey), zekiye_tamer@hotmail.com

Makale geliş tarihi | Article arrival date: 21.09.2016

Makale kabul tarihi | Article acceptance date: 15.05.2017

GİRİŞ

Medya, kitlelere aynı anda mesaj iletmeye yarayan çok seslilik özelliğini olan teknolojik aygıtlar bütünüdür. Gelişen ve değişen teknoloji ile birlikte her geçen gün yenilenen medya ortamlarının mesaj taşıma ve ileme kabiliyeti de değişmekte ve gelişmektedir. Sosyal ve siyasi bütün konuları ideolojik ayrımlar gözeterek geniş kitlelere duyuran medya organları gündemin en önemli belirleyicileri haline gelmiştir. Medya tarafından sağlanan bilgilerin çoğu gazete, televizyon ve radyo dahil, enformasyon sağlamak ve halkın ulaşabileceği bir hale getirmek içindir (Djankov et al., 2001: 1). Sosyal medya ve geleneksel medya diye iki ayrı başlıkta incelediğimiz toplumu bilgilendirme amacı taşıyan bu teknolojik aygıtların tamamının muhatabı bireylerdir. Halk, devlet ve ticari kuruluşların yanı sıra sivil toplum örgütleri ve diğer baskı gruplarının da kapsamına girdiği bu alanlar belli mekanizmaların denetimine ihtiyaç duymaktadır. Geleneksel medya özellikle de televizyon için devlet eliyle kurulan denetim organlarından bahsetmek mümkün iken sosyal medya için aynı şeyi söylemek mümkün olmamaktadır. Özellikle gençlerin oluşturduğu geniş kullanıcı kitlelerin hem içerik oluşturması hem de içerikleri tüketmeleri sürecinde kontrolün yine kullanıcılar tarafından olması için medya okuryazarlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın temel dayanağı olan sağlık iletişimi alanında sosyal medya kullanımını da son dönemde epeyce artış göstermiştir. Thackeray ve arkadaşlarının 2013 yılında yaptığı bir çalışmada belirttiği gibi, son zamanlarda, sosyal medya sitelerinin online sağlık bilgilerinin potansiyel bir kaynağı olmaya başlamış olması da sağlık davranışının sosyal medya üzerinde değiştiğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Bunun dışında, sağlık bilgilerinin online bir şekilde paylaşımının yaygınlaşmasını sağlayarak kitlelerin inşası, mesajın geniş kitlelere yayılması, hızlı duyurum ve etki oluşturması yoluyla da diğer insanlarla olan etkileşimleri ve insan ilişkilerini de değiştirerek (Chretien & Kind, 2013: 1415) sosyal ağlar sağlık alanında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Dünya ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de sosyal medya kullanım oranları giderek artış göstermekte olduğundan, sosyal medya okuryazarlığının önemi de her geçen gün artmaktadır. Maruz kalınan mesajlar eskisi gibi yalnızca e-mail aracılığıyla değil; Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal ağlar üzerinden iletilmektedir. Ayrıca özellikle Instagram gibi daha spesifik anlamda bilgi paylaşımına olanak sağlayan ağlarda eğitim, sağlık ve ticari alanlarda yapılan paylaşımlar ve eklenen bilgi, içerik ve videolar da kullanıcıları son derece fazla etkilemektedir. Bu yüzden bireylerin eğitim süreçlerinde medya ile kurdukları iletişimi doğru yönetmeleri için medya pedagojisi ile karşılaşmış olmaları önemlidir. Sosyal medya üzerinden alınan bilgiler ve paylaşılan içerikler toplumsal anlamda birçok etki yaratmaktadır. Sosyal ağlar içerisinde ise Facebook hala popülerliğini korumaktadır. “We are social” raporuna göre Facebook yaklaşık 1,5 milyar kullanıcısı ile dünyanın en baskın sosyal ağı olmaya devam etmektedir. Başta Facebook olmak üzere bireyler üzerinde zaman geçirme, ilişki kurma, sohbet etme, eğlenme, kendini ifade edebilme, çevre edinme gibi birçok konuda bağımlılık yapan sosyal medyanın yeni bağımlılık alanı da sağlık konusundadır. Sosyal ağlar üzerinde son yıllarda trend haline gelen sağlık konulu paylaşımlar dikkati çekmektedir.

Bu raporda dikkat çeken diğer önemli noktalar şöyledir; Son verilere göre, global internet penetrasyonu %41'den %43'e yükselmiştir. Geçen 12 aylık süreçte dünyadaki internet kullanıcısı olan 225 milyon insana her gün 600,000 yenisi eklenmektedir. Sosyal medya kullanımı dünyada arış göstermektedir, şu an global penetrasyon oranı %30'dur. Bu veriler dünyada internet kullanımına dair önemli bir artış olduğunu ifade etmektedir. Özellikle sosyal medyanın yaygınlaşmış bir iletişim aracı olduğunun ispatı olan bu istatistikler her geçen gün kullanıcı kitlesinin büyüdüğüne de işaret etmektedir. Bu çalışma, uyarılması yapılan ölçeğin sosyal medya uygunluğu açısından önemine dikkat çekmektedir.

Genel kullanıcı ağını oluşturan gençler için sosyal medyanın gelişimini medyanın etki alanı ile sınırlandırmamak gerekmektedir. Tam tersine bir dizi sosyal teorisyen tarafından sıkça tartışılan çağdaş dünyada yaygın eğilimlerin bir göstergesi olarak medyanın önemli olduğu ifade edilmektedir. Batılı ülkelerde "sanayi devrimi sonrası" tüketim toplumuna kayma, istihdam, iskân ve sosyal hayatın dengesinin bozulduğu görülmektedir. Yerleşik sosyal kurumlar, sivil toplumda yaşayan bireylerin davranış kuralları ve geleneksel vatandaşlık ilkeleri giderek daha fazla sorgulanmaktadır. Bu arada, ekonomik ve kültürel küreselleşme ulus devlet meşruiyeti içindeki krizi de hızlandırmıştır ve yerel ile küresel arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Birçok sosyal yorumcu büyüyen parçalanma ve bireyselleşme duygusu ile çağdaş dünyanın tanımladığı yorumuna katılmaktadır (Buckingham, 2013: 16).

Gelişen dünyanın insanlara sunduğu teknoloji hem kolaylık hem de kargaşa yaratarak yeni gündemler sunmaktadır. Bireylerin teknoloji ile tanışması son yıllarda giderek küçük yaşlara dayandığı için kargaşa kısmı yönetilmeye ve kontrole ihtiyacı olan kısımdır. Teknoloji entegrasyonu medya eğitimi alan kanadı tarihsel olarak işgal etmektedir. Bu bakış açısı ile teknoloji medya okuryazarlığı eğitimini destekleyen, öğrencilerin bilgiye ulaşmasında kolaylık sağlayan büyük ölçüde etkili bir araçtır (Goodman, 2003: 10). Bu yüzden dünya genelinde birçok ülkede ilköğretim çağlarından itibaren bireylere medya eğitimi verilmeye başlanmıştır. Örneğin son on yılda, Buckingham'ın çalışmasının göre, Birleşik Krallık ve birçok diğer ülkedeki medya eğitimi daha yeni ve farklı bir safhaya doğru ilerlemeye başlamıştır. Korumacı görüşler yenilenmekten uzak olsa da, daha az savunmacı bir yaklaşıma yönelik kısmi bir evrim gerçekleşmektedir. Genellikle, medya eğitiminde uygulamanın en `gelişmiş` (olgun) şekillerine sahip ülkeler - bu gibi ülkeler köklü bir geçmişe ve en tutarlı gelişim modellerine sahiptir- (Buckingham, 2013: 12) medya okuryazarlığı konusunda daha gelişmiş ülkeler olarak görülmektedir. Medya okuryazarlığı eğitiminin gerisinde kalan ülkelerde, medya kullanımının toplumsal zararları ve olumsuz etkilerinden kaynaklı sosyal sorunlar yaşanması kaçınılmazdır demek doğru olacaktır.

Geleneksel medya diye sınıflandırılan televizyon, gazete, radyo gibi araçlar dışında son yılların vazgeçilmez bilgilenme aracı olarak kabul edilen ve yeni medya adı verilen interaktif web ortamları da medya okuryazarlığı açısından önem teşkil etmektedir. Sosyal medya, sosyal etkileşim etrafında merkezileşmiş ve dizayn edilmiş bir dizi araçları ifade etmektedir. Uygulamada, sosyal medya, web tabanlı teknoloji ve bloglar, Twitter gibi mikroblog, YouTube, Flickr, StumbleUpon, Last.fm gibi sosyal paylaşım servisleri, kısa

mesaj, tartışma forumları, Wiki gibi işbirlikçi düzenleme araçları, Second Life gibi sanal dünyalar ve Facebook ve MySpace gibi sosyal ağ hizmetleri gibi servislere geniş kapsamlı bir şekilde aşamalı hizmet sunmaktadır (Bertot et al., 2012: 35). Başta Facebook olmak üzere dünyada milyonlarca kullanıcının üye olduğu sosyal ortamların en önemli özelliği ise kullanıcıların içerik oluşturmaya fırsat vermesidir. Bu da içerik kontrolünün bir denetim mekanizması tarafından yapılmasını epeyce zorlaştırmaktadır. Bu sebeple kullanıcıların medya okuryazar olmaları sosyal medya açısından hayattır. Son yıllarda sosyal medyanın bu denli gelişmesine rağmen geleneksel medya araçlarından en popüler olan televizyonun önüne geçtiğini söylemek doğru olmamaktadır. Önemli nokta bilgisayarların televizyon ile yer değiştirdiği değildir, tıpkı televizyonun basılı medya ile yer değiştirmemesi gibi; bunun yerine insanlar şu an basılı, görsel-işitsel, telefon ve bilgisayar medyasına entegre olmuş bir medyaya yönelmektedir. Dolayısıyla, bu medyaları kapsayan kavramsal bir çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Okuryazarlık için yapılması gerekli çalışmaların şunlar olduğu görülmektedir: elektronik iletişim ağlarında, tüm yayınlanmış veya basılmış sembolik metin karmaşasının yorumunu kapsayan pan ya da geniş medyadır, aynı zamanda; özel medya biçimleri ve teknolojilerine tarihsel olarak bağlı olduğundan, okuryazarlık teknik, kültürel, özel yer ve zamanlarda kullanılan medyaya özgü olarak ön plana çıkmaktadır (Livingstone, 2004: 3).

Geleneksel medya açısından önem arz eden medya bilincinin sosyal medya için de önemli olması, geniş kitleler tarafından yoğun bir biçimde kullanılmasının önemli bir sonucudur. Sosyal ortamlarda tıpkı geleneksel araçlar gibi toplumların gündemini belirleme ve yönetme kabiliyetine sahiptir. Medya okuryazarlığının nasıl tanımlandığının tartışmaların çerçevesi için gündem araştırması ve politik girişimler gibi sonuçları vardır. Şu anda, tanımlar gereksiz tekrar yapan (bilgisayar okuryazarlığı bilgisayarları kullanma yeteneğidir) ve büyük ölçüde idealist bir aralıkta bulunmaktadır: okuryazarlık terimi, ekonomik kalkınma, kişisel doyum ve bireysel ahlaki metanet gibi eklektik kültürel idealleri için kısaltmadır (Livingstone, 2004: 4).

Kültürel Uyarlama

Bilgisayar üzerinden kurulan internet tabanlı yeni bağlantılar üzerinden kurulan iletişim şekli, günümüzün en temel ve baş aktör durumundaki medya kanalı iken, her gün milyonlarca insan (kullanıcı) her saniye bu iletişim kanalları aracılığı ile bilgi paylaşımında bulunurken”, (Babacan, 2011: 70) son yıllarda artan sağlık paylaşımları da gözden kaçmamaktadır. Yeni medya veya sosyal medya diye adlandırılan bu ağlar artık, eskiye kıyasla bilginin özgürce dolaşımını ve paylaşımını sağlamakta, kullanıcılar aktif biçimde sahip oldukları hesaplar aracılığı ile her konuda paylaşım yapmaktadır. Bu bağlamda, dünya üzerinde medya ve internet teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşması ile birlikte bu alanlardaki çalışmalarda da artış gözlenmektedir. Bilimsel veriler ışığında birtakım değişim ve gelişimleri açıklamak amacıyla çeşitli ölçekler ve soru formları kullanılmaktadır. Medya okuryazarlığı alanında birçok çalışma vardır ancak bunların çoğunluğu geleneksel medya üzerindedir. İnternet üzerinden bilgi edinme hakkında medya okuryazarlık düzeyini ölçen

çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Sağlık alanında bilgi taraması yapan kullanıcıların okuryazarlık düzeyi için geliştirilen “e-Health Literacy” bu anlamda önemli bir kaynaktır. Yeni medya teknolojilerinden olan internet de bu bağlamda araştırmaya ve incelemeye ihtiyaç duyulan alanların başında gelmektedir. Son yıllarda sağlık alanında yapılan yayınlar ve hazırlanan uygulamaların internet teknolojisi ile kullanımının mümkün olması sebebiyle de bahsi geçen ölçeğin kültürel uyarlamasının yapılması faydalı olacaktır.

Başka bir kültürde yapılmış olan ölçme aracının öncelikle dil uygunluğu ve daha sonra kültürel uygunluğunun test edilmesi ile kullanımı mümkündür. Şencan’ın belirttiği gibi bir ölçek veya testle elde edilen veriler esas olarak kendi geliştirildiği ülkesi için geçerliliğe sahiptir. Karşı kültürel çevrelerde geçerliliğe sahip bir ölçek veya test oluşturmak hem maliyetli ve hem de büyük ölçüde zordur. Testin/ ölçeğin yapısal içeriği, test uygulama biçimi, testin düzenleme biçimi, cevaplama süresi, cevaplama biçimi, insanların tahminde bulunma eğilimi ülkeler arasında farklılık gösterir ve bu nedenle bir ülkede geçerli olan ölçek verileri, başka bir ülkede geçerli olmayabilir (Şencan,2005: 804). Ancak gerekli ölçüm ve uygunluk testleri ile ölçeğin başka bir kültürde uygulanması mümkün hale gelmektedir. Önceki yıllarda araştırmacılar, sadece şekillerden oluşan ve kültürden bağımsız olarak adlandırılan testleri farklı kültürlerde uygulayabileceklerini düşünüyorlardı (Carter, 1965: 24). Günümüzde ise sosyal bilimler alanında ölçek uyarlama testleri oldukça sık kullanılmaktadır. Ancak ölçekler arasındaki uyumun garantilenmesi de ancak ilgili test ve analizlerin doğru ve uygun yapılması ile mümkündür.

Bir dilden veya kültürden diğer birinde ölçek uyarlamak için kullanılan çeşitli yöntemler mevcuttur. Ancak en yaygın olarak pratik açıdan “ITC (Uluslararası Test Komisyonu (International Test Commission)’nin rehberinde iki ana noktada durulmaktadır” (Deniz, 2007: 11-12):

Çeviri/uyarlama testlerin yapılması: Bir veya daha fazla dilde ve/veya ulusal bağlamda bazı ülkelerde kullanıma uygun, özel bir dilde geliştirilen testler ve araçlardan söz edilmektedir. Genellikle, bu tür durumlarda çeviri/uyarlamanın amacı bir test veya aracın aslıyla psikometrik özelliklerini karşılaştırabilmektir. Sözel olmayan testlerde bile, yalnızca uygulama ve puanları yorumlama için değil, aynı zamanda kültürel eğilimlerden kaçınmak için de testin net materyallerine ihtiyaç vardır.

Uluslararası kullanım için yeni araçlar geliştirilmesi: Uluslararası karşılaştırma için uygun olacak kavramlardan testler ve araçlar geliştirmeyi içermektedir. Bunun avantajı farklı kültürler için yeniden çevirme süreci ve psikometrik özelliklerin saptanması süreci gibi süreçlere gerek kalmamasıdır. Bunun sıkıntılı yanı ise çok çeşitli versiyonlarda ölçeği geliştirmenin zorluğu ve bu sürece dâhil olacak insanların sayısının fazlalığıdır.

Ulusal Test Komisyonu tarafından önerilen ve uygulamada sıkça karşımıza çıkan kültürel uyarlama bu çalışma için uygun olan seçenektir. Ölçekler için kültürel uyarlama yapma konusunda literatürde bulunan en az beş neden şu şekildedir (Hambleton & Patsula, 1999: 1);

1. Bir ölçeği uyarlamak ikinci farklı dilde bir ölçek yapılandırmaktan önemli ölçüde daha ucuz ve daha hızlıdır,
2. Uyarlanmış test için amaç kültürler arası ya da (örneğin birçok kimlikleme sınavları gibi) uluslar değerlendirme olduğundan, uyarlanmış bir test, farklı bir dilde aynı düzeyde bir testi üretmek için en etkili yoldur,
3. Farklı dilde yeni test oluşturmak için tecrübesizlik muhtemel bir eksiklik olabilir,
4. Uyarlanmış testle bağlantılı olarak yeni inşa edilmiş teste kıyasla (özellikle orjinal test iyi bilindiğinde) güvenlik hissi vardır ve,
5. Bir testin çoklu dilde versiyonlarının varlığından kaynaklanan adil inceleme söz konusudur.

Ölçek uyarlama için daha önce yapılmış araştırmalar incelendiğinde öncelikle dil uygunluğu için birkaç çevirmene önce Türkçe ve sonra tekrar ölçeğin ana dilince çevrildiği görülmektedir. Daha sonra elde edilen form hedef kitleye uygulanarak uyum testleri gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada izlenen yol ise Hambleton ve Patsula (1999) tarafından yayınlanan makalede elde edilen yeni anlayışlar çerçevesinde ekleme veya silmeler yapılarak şu adımlar şeklindedir (Hambleton & Patsula 1999: 4);

Adım 1 – Dil ve ilgili kültürel gruplarda var olan denkliğin yapılandırıldığından emin olun.

Adım 2 – Var olan testi mi uyarlayacaksınız yoksa yeni bir test mi geliştirilmesi buna karar verin.

Adım 3 – Nitelikli çevirmenler seçin.

Adım 4 – Çeviriyi yapın ve testin adaptasyonunu (uyarlamasını) sağlayın.

Adım 5 – Testin uyarlanmış versiyonunu gözden geçirin ve gerekli revizyonları yapın.

Adım 6 – Testin uyarlanmış yeni hali ile küçük örneklem grubu üzerinde test edin.

Adım 7 – Daha büyük bir alan testi gerçekleştirin.

Adım 8 – Testin uygulanması hedeflenen dildeki versiyonu ve asıl dildeki skorlarının bağlantısını görmek için uygun istatistiksel dizaynı seçin.

Adım 9 – Eğer çapraz kültürel karşılaştırmalar varsa testin dil versiyonlarının denkliliğini sağlayın.

Adım 10 – Uygun olan geçerlilik araştırmasını yapın.

Adım 11 – Süreci doküman haline getirin ve uyarlanmış testin kullanıcıları için manuel bir kılavuz hazırlayın.

Adım 12 – Kullanıcıları eğitin.

Adım 13 – Uyarlanmış testi gözlemlemeye devam edin.

Bu adımlardan yola çıkarak çalışma öncelikle dil uygunluğu testi ile başlamıştır. Sivas'ta görev yapan bir dil uzmanı İngilizce ölçeği Türkçeye çevirmiş daha sonra farklı bir dil uzmanı da Türkçe ölçeği tekrar İngilizceye çevirmiştir. Bu işlemlerin ardından son hali verilen Türkçe ve İngilizce ölçekler bir grup yabancı dil öğrencisine uygulanarak dil uygunluğu testi tamamlanmıştır. Çalışmada daha sonra belirlenen örneklem grubu üzerinde Türkçe ölçek formu, demografik sorular da eklenerek kültürel uyarlama tamamlanmıştır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Amaç

2015 yılında Kanada Toronto Üniversitesinden Cameron D. Norman ve Harvey A. Skinner'ın çalışmaları sonucunda geliştirilen E-Sağlık Okuryazarlığı (E-Health Literacy) Ölçeği'nin (Cameron & Harvey,2006) Türkçe'ye kazandırılmasındaki temel amaçlardan biri konuyla ilgili yaygın kullanıma sahip bir ölçeğin bulunmamasıdır. Bunun dışında sosyal medya araçlarının yoğun kullanım istatistiklerine bakıldığında, bireylerin sağlık amaçlı kullanım oranının yüksek olduğu görülmektedir. Sağlık iletişimi alanında dilimize kazandırılan bu ölçek ile literatüre yeni katılacak çalışmaların artışı teşvik edilmeye çalışılmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada Türkçe'ye uyarlanan "E-Health Literacy" ölçeğini oluşturan Cameron D. Norman ve Harvey A. Skinner ile elektronik posta aracılığıyla yazışmalar yapılarak gerekli izin alınmıştır. Araştırmada e-sağlık okuryazarlığı ölçeğinin Türkçe uyarlaması için öncelikle öneme sahip olan dil uygunluğu için gerekli izinlerden sonra Türkçe'ye çevrilen ve analizler ile doğruluğu kanıtlanan E-Sağlık Okur Yazarlığı ölçeğinin Türkçe çalışmalarda kullanılması uygundur. Ölçeğin genel kullanımının mümkün olması için geniş bir hedef kitle üzerinde çalışılmıştır. Türkçe çevirisi sağlanan ölçeğin uygulanmasının ardından SPSS programı yardımı ile gerekli güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılmıştır.

Evren ve Örneklem

Dil uygunluk aşamasından sonra, iki dil arasındaki tutarlılığın ölçülmesi amacıyla İngilizce ve Türkçe formlar birer hafta arayla Cumhuriyet Üniversitesinde bulunan Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümündeki 80 öğrenciye uygulanmıştır. 8 faktör olması sebebiyle 10 katı alınarak bu sayıya karar verilmiştir. Daha sonra elde edilen uyarlanmış Türkçe form için daha geniş bir hedef kitle üzerinde belirlenmiştir. İnternet üzerinden bilgi edinme konusunda yeni çalışmalarda kullanılması amacıyla uygunluğunun ölçülmesi için geniş bir örneklem grubu üzerinde çalışılmıştır. TÜİK 2014 yılı verilerine göre, Türkiye' de en sık internet kullanan yaş dağılımı 16 yaş ve altından başlayarak 70 yaşın üzerinde kadar çıkmaktadır. Nüfusa oranla %45'in üzerinde internet kullandığı tahmin edilen 18-45 yaş arası (Kaynak: TÜİK) bireyler arasından basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 800 kişi üzerinde uyarlanan Türkçe form uygulanmıştır. Ayrıca bireylerin yaş, eğitim, cinsiyet, gelir düzeyi ve meslek gibi demografik özelliklerini içeren sorular da yer almaktadır.

Veri Toplama Aracı (Ölçeğin Tanıtımı)

E-Sağlık okuryazarlığı ölçeği (E-Health) (1) tüketicilerin sağlık hususunda bilgi teknolojisi- ni kullanmadaki algılanan becerilerine erişmek ve E-Sağlık programları (2) ve tüketiciler arasındaki uyumu belirlemede yardımcı olmak için tasarlanmıştır. E-Sağlık sağlık problemlerine ilişkin elektronik sağlık bilgilerini bulma, değerlendirme ve uygulama hususunda tüketicilerin müşterek bilgi, konfor ve algılanan becerilerini ölçmek için geliştirilmiş E-Sağlık okuryazarlığının 8-maddeli ölçüsüdür.

İşlem

E-Sağlık sağlık adına bilgi teknolojisini kullanmada tüketici konforuna ve becerisine eriş- mede araç olarak umut vaat ederek tekrar eden uygulamalarda E-Sağlık okuryazarlığı kav- ramını eksiksiz biçimde ve sürekli olarak yansıtmaktadır. Klinik bir çevre içerisinde, E-Sağ- lık E-Sağlık girişimine ya da kaynağına yönlendirmelerden fayda sağlayabilenleri ya da sağlayamayanları tanımlama aracı olarak hizmet etme potansiyeline sahiptir. İleriki araş- tırma E-Sağlık okuryazarlığı ve sağlık hizmetleri sonuçları arasındaki ilişkiyi keşfederken diğer nüfus ve ayarlamalar konusunda E-Sağlık'ın uygulanabilirliğini incelemeyi gerektirir.

Ölçek uyarlamada çalışmalarında hesaplanan geçerlilik ve güvenilirlik sonuçları kullanıla- rak faktör analizi uygulanabilmesi için seçilen örneklem bulunan ölçek madde sayısının en az beş katı ve hatta 10 katı olması (DeVellis, 2003: 51) önerilmekte; ve daha sonra test-tekrar test analizleri ile gerekli değerlendirmeler için de en az 30 çift veri olması gerektiği bildirilmektedir (Tavşancıl, 2005: 20).

Analiz

E-sağlık okuryazarlığı ölçeğinin dil uygunluğuna karar vermek için iç tutarlılığını belirle- mek üzere veriler SPSS programına girilmiş ve Cronbach Alfa katsayısı ile faktör analizleri yöntemleri uygulanmıştır. Demografik bilgilerin toplanması da olanak sağlayacak şekilde düzenlenen ölçek formunda anketi yanıtlayanların cinsiyet, yaş, eğitim, meslek ve gelir gibi bilgileri de mevcuttur.

BULGULAR

Ölçek güvenilirliği iç tutarlılık ve test-tekrar test güvenilirlik tahminleri için madde analizi kullanılarak test edilmiştir. Temel tamamlayıcı unsurların analizi bilgiyle ölçümlerin teorik uyumunu saptamak için kullanılmıştır. 13-21 yaş aralığındaki 664 katılımcının tamamı (370 bay-294 bayan) (mean=14.95; SD=1.24) 6 ayı aşkın bir sürede dört kere de E-Sağlık'ı ta- mamlamıştır. Madde analizi $\alpha = .88$ olarak sıkı bir uyum ölçeği oluşturulmuş ve dayanak olarak da 8 maddeli ölçek üzerinde uygulanmıştır. $r = .51$ ile 76 arasında değişim gösteren madde-ölçek korelasyonu 6 aylık izleme dayanak olarak zamanla tutarlı kararlılık göster- miştir. ($r = .68$ to $.40$) Temel bileşenlerin analizi tek bir faktör çözümü üretmiştir. (%56 de-ğiş- kenlik) Faktör bileşenleri 8 madde arasında 60 ile $.88$ arasında değişkenlik göstermektedir.

İnterneti aktif kullanan ve ölçekteki soruları yanıtlayan bireylerin yaş ortalaması 27,6312 (+8,6677) olup, cinsiyet dağılımı eşit tutulmuştur. Ayrıca diğer demografik değişkenler olan eğitim durumu ve gelir düzeyi ile e-sağlık okuryazarlığı ölçeğinden hesaplanan puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (F testi alfa değeri: 0,843, $p=0,05$ den büyük olduğu için).

Kullanılan örneklem yeterliliği için hesaplanan ve faktör analizinde çok sık kullanılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütü 0,860 ($0,90 < KMO < 0,80$ ise iyi) olarak bulunmuştur. Aynı zamanda korelasyon matrisinin anlamlılığının testi olan Bartlett Küresellik Testi sonucuna (4810,443; $p < 0,05$ ise veriler faktör analizine uygundur) da bakılarak seçilen örnekleme alınan kişi sayısının yapılan faktör analizi için son derece yeterli olduğu söylenebilir. Ölçek değerlendirilmesi sonucunda elde edilen istatistiksel tablolar şu şekildedir;

E-Sağlık okuryazarlığı ölçeğinde kullanılan yöntem Likert tipi ölçüm olduğundan Cronbach Alfa yöntemi ile güvenilirlik hesaplanmıştır. Cronbach alfa katsayısı 0 ile 1 arasında bir dağılım göstermektedir ve negatif değer çıkması ölçeğin benzer özellikleri ölçmediğinin bir göstergesidir. Hesaplanan değer olan 0,915 alfa değeri, 0,80 ile 1,00 arasında olduğundan oldukça yüksek derecede güvenilirliğe sahiptir.

Communalities tablosunda görülen değerler, bir faktörde yüksek düzeyde ilişki veren maddelerin birlikte bir faktörü ölçtüğü anlamına gelir. Faktör yük değerlerinin, 0,45 ya da daha yüksek olması faktör seçimi için yeterlidir. Ancak uygulamada az sayıda madde için bu sınır değer 0,30'a kadar inebilir. Maddelerin güçlülük değerlerini veren ve maddenin kalitesini gösteren Extraction sütunundaki ortak faktör varyansı 0 ile 1 arasında bir değerdir ve bu değer 1'e yaklaşması ya da 0,66'nın üzerinde olması gerekmektedir. Bu tabloda da görülen değerlere göre ilk faktör varyansın %82'sini, ikincisi %84'ünü, üçüncüsü %82'sini, dördüncüsü %67'sini, beşincisi %69'unu, altıncısı %76'sını, yedincisi %81'ini ve sonuncusu ise varyansın %76'sını açıklamaktadır. Açıklama yüzdesi 0,20'nin altına düşen bir değer olmadığı için hiçbir madde çıkarılmamıştır.

Açıklanan toplam varyansların hesaplandığı bu tabloda kümülatif yüzdeler bakıldığında ilk iki faktörün tek başına %77,551 oranında açıklama yüzdesine sahip olduğu görülmektedir. Tabloda birinci faktörün açıkladığı varyans % 63,367'dir. İkinci ve üçüncü faktörlerin açıkladıkları varyans oranları ise % 14,185 ve % 6,899 şeklindedir. Birinciye faktörün açıklama yüzdesine kıyasla hem azalmakta, hem de bu ikisinin kendi aralarındaki yüzdeler oranları küçülmektedir. Benzer durum, özdeğerlerde (Initial Eigenvalues) de görülmektedir (5,069, 1.135, 0,552). Bu tablo bilgileri, ölçeğin tek faktörlü (boyutlu) olduğunu ortaya koymaktadır. Bunu doğrulama amacıyla, "Scree Plot" grafiği de incelenmiştir. Ayrıca faktör sayısı 2 ve daha fazla olmaması sebebiyle döndürme (varimax) yöntemine gerek yoktur.

Türkçe dil uygunluğu için ölçeğin iç tutarlılığı: Toplam 8 maddeden oluşan ve Türkçe uyarılması sonucunda yapılan faktör analizlerinden yola çıkarak hiçbir faktör çıkarılmadan yapılan ölçeğin maddeler arasındaki iç tutarlılık katsayıları SPSS yardımı ile hesaplanmıştır. E-sağlık okuryazarlığı ölçeğinin iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı 0,863 olarak hesaplanmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İnternet teknolojilerinin gelişmesi ile insan hayatını büyük ölçüde etkileyen sosyal medya başta olmak üzere tüm sosyal ağlar her konuda sınırsız bilgiyi bünyesinde barındırmaktadır. Var olduğu andan itibaren bilgi arayışı içinde olan ve merak duygusu sayesinde sürekli yeni şeyler keşfeden bireyler için evlerine hatta cep telefonu aracılığı ile daha yakın mesafeye ulaşan internet bu arayışa yeni yönelimler kazandırmaktadır. Eğlence, arkadaşlık kurma, alışveriş, bilimsel araştırma ve bankacılık-finans işlemleri dışında internet sağlık, güzellik, kozmetik gibi yeni yönelimleri de geliştirmiştir. İnsan sağlığı denince akla gelen her konuda sınırsız bilgiyi ekrana taşıyan Google gibi arama motorları başta olmak üzere tüm sosyal medya insanları cezbetmektedir.

Dünya ülkelerinde olduğu gibi bizim ülkemizde de yoğun bir kullanıcı kitlesine sahip olan sosyal medya araçlarından sağlık alanında bilgi elde etmek yaygın bir davranış şeklidir. Ancak literatürde bu davranış biçimini ölçmek amacıyla kullanılan bir ölçeğe rastlanmamıştır. Bu sebeple bu ölçeğin Türkçe dil uyarlaması yapılmıştır. Uyarlama çalışmasında SPSS ile elde edilen güvenilirlik değeri olan Cronbach alfa değeri son derece önem arz etmektedir. Bu değer 0,915 şeklinde hesaplanarak ölçek formunun yüksek bir güvenilirlik değerine sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca ölçekte bulunan maddelerin faktör analizi ile elde edilen açıklanan toplam varyansları bize, ilk iki faktörün tek başına %77,551 oranında açıklama yüzdesine sahip olduğu görülmektedir, bu da kullanım açısından güvenilir bir uyarlama olduğunu göstermektedir.

Faktör yükleri incelenerek bulunan değerlere göre ilk faktör varyansın %82'sini, daha sonraki ikincisi varyansın %84'ünü, üçüncüsü varyansın %82'sini, dördüncüsü varyansın %67'sini, beşincisi varyansın %69'unu, altıncısı varyansın %76'sını, yedincisi varyansın %81'ini ve son faktör olan sekizinci ise varyansın %76'sını açıklamaktadır. Açıklama yüzdesi 0,20'nin altına düşen bir değer olmadığı için hiçbir madde çıkarılmamıştır. Yani kendi dili olan İngilizce' de 8 madde olan ölçek bizim dilimizde de aynı sayıda kullanılacaktır.

Bu çalışmada daha önce farklı bir dilde geliştirilmiş uygulanmış bir ölçek, ülkemizde bulunan insanların da E-Sağlık okuryazarlık düzeyini tespit edebilmek amacıyla uyarlanmıştır. Uyarlanmış hali ile elde edilen ölçek bireylerin interneti sağlık alanında nasıl kullandığı, kullanım amaçları ve hangi zamanlarda hangi düzeyde kullandığı gibi konularda veri sağlamaya yardımcı olmaktadır. Bu uyarlama çalışmasında, İngilizce ve Türkçe olarak elde edilen ölçeklerden yapılan testler sonucu elde edilen puanlar birbirleriyle pozitif ve manalı ilişkilere sahip olarak saptanmıştır. Uyarlanan Türkçe form ile 800 kişi üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışması gerçekleştirilen 8 maddeli Türkçe ölçek, faktör yapısını belirlemek amacıyla uygulanan açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonuçlarına göre tek boyutlu bir yapı göstermektedir. Faktör yapılarının geçerli olduğu, geneline ilişkin iç tutarlık katsayısının 0,863 olduğu, test-tekrar test güvenilirliğinin 0,886 olduğu saptanmıştır. Uyarlanan ölçeğin internet ve sosyal medya üzerinden sağlık konusunda bilgi edinme süreçlerindeki okur-yazarlığın önemi ile paralel olarak hazırlanacak olan Türkçe bilimsel çalışmalarda kullanılmak üzere uygun bir ölçek olduğu söylenebilir.

Son yıllarda kullanımı epeyce artış gösteren sosyal medya araçları üzerinden sağlık konu-

lu paylaşımlar ve bilgilendirmeler kullanıcıların ilgisini çekmektedir. Her yaş grubundan kullanıcının kalıcı ya da geçici bir takım rahatsızlık ve şikâyetlerine göre bilgi arayışına girdiklerinin gözlemlendiği sosyal medya uzmanlar tarafından yapılan yoğun bilgi akışına olanak sağlamaktadır. Böylelikle bilgiyi arama ve bilgiye ulaşma sağlık alanında da mümkün hale gelmektedir. Türkçe uyarlaması yapılan ölçek sayesinde bu konuda yapılacak çalışmalar için bilgi toplamayı kolaylaştıracak bir form oluşturmak mümkündür.

Sonuç olarak, gerekli geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılarak dilimize ve literatüre kazandırılmak amacı ile kültürel uyarlaması tamamlanan “E-Sağlık Okuryazarlık Ölçeği” bu haliyle yeterli bir ölçme aracıdır denilebilir. Bu konuda yapılacak bilimsel araştırmalarda seçilen örneklem grupları üzerinde, internetten sağlık konusunda edinilen bilgiye güven düzeyi, bilgiye ulaşma biçimleri ve nedenleri konularında ölçek doğru ve gerekli bir veri toplama aracıdır. Ancak sonraki yapılacak çalışmalarda araştırmanın sınırlılıkları dışında uygulaması planlanan daha farklı hedef kitle ve örnek grupları için yeniden geçerlilik ve güvenilirlik testlerinin yapılması tavsiye edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Babacan, M. E., Haşlak, İ., Hira, İ. (2011). Sosyal Medya ve Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 63-92.
- Banaji, S. (2015). Social Media and Literacy. *The International Encyclopedia of Digital Communication and Society*. Retrieved from <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118767771.wbiedcs078/abstract>
- Bertot, J. C., Jaeger, P. T., Hansen, D. (2012). The Impact Of Polices On Government Social Media Usage: Issues, Challenges, And Recommendations. *Government Information Quarterly*, 29(1), 30-40.
- Buckingham, D. (2013). *Media Education: Literacy, Learning And Contemporary Culture*. John Wiley & Sons.
- Carter, R. F. & Greenberg, B. F. (1965). Newspapers or Television? Which do You Believe? *Journalism Quarterly*, 42, 22-34.
- Chretien, K. C. & Kind, T. (2013). Social media and clinical care ethical, professional, and social implications. *Circulation*, 127(13), 1413-1421.
- Deniz, K. Z. (2007). The Adaptation of Psychological Scales. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 40(1), 1-16.
- DeVellis, R. F. (2003). *Scale Development: Theory And Applications*. California, USA: Sage Publications.
- Djankov, S., Botero, J. C., Porta, R. L., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. (2001). The regulation of labor. *The Quarterly Journal of Economics*, 119(4), 1339-1382.
- Goodman, S. (2003). Teaching Youth Media: A Critical Guide To Literacy, *Video Production & Social Change*, Vol. 36, 1-139. Teachers College Press.
- Hambleton, R. K. & Patsula, L. (1999). Increasing the Validity of Adapted Tests: Myths to Be Avoided and Guidelines for Improving Test Adaptation Practices. *Association of Test Publishers*, 1(1), 1-13.

Livingstone, S. (2004). Media Literacy And The Challenge Of New Information And Communication Technologies. *The Communication Review*, 7(1), 3-14.

Norman, C. D. & Skinner, H. A. (2006). eHealth literacy: essential skills for consumer health in a networked world. *Journal of Medical Internet Research*, 8(4): e27.

Sireci, S. G. & Berberoglu, G. (2000). Using bilingual respondents to evaluate translated-adapted items. *Applied Measurement in Education*, 13(3), 229-248.

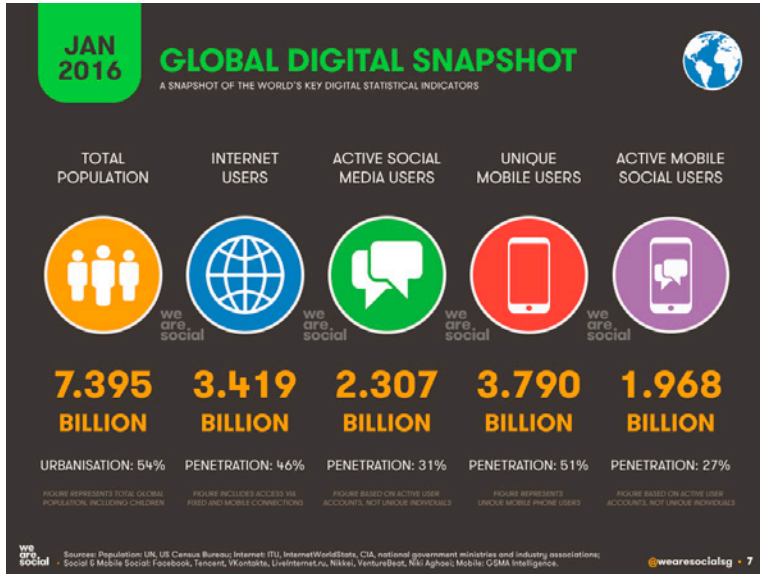
Şencan, H. (2005). Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik. Ankara: Seçkin Yayınları.

Tavşancıl, E. (2005). Tutumların Ölçülmesi Ve SPSS İle Veri Analizi. (2.baskı), İstanbul: Nobel Yayın.

Thackeray, R., Crookston, B. T., West, J. H. (2013). Correlates of health-related social media use among adults. *Journal of medical Internet research*, 15(1), e21. Retrieved July 4, 2016 from: <http://wearesocial.com/uk/special-reports/digital-in-2016>

TABLolar VE ŞEKİLLER

Şekil 1: We Are Social "Digital in 2016" Report

Kaynak: Thackeray et al., 2013.

Tablo 1: E-Sağlık Okuryazarlığı Türkçe Ölçek Formu için Faktör Analizi Uygunluk Ölçütleri Tablosu

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,860
	Approx. Chi-Square	4810,443
Bartlett's Test of Sphericity	df	28
	Sig.	,000

Tablo 2: E-Sağlık Okur Yazarlığı Türkçe Ölçek Formu için Cronbach Alfa Katsayısı Tablosu

Reliability Statistics (Güvenilirlik İstatistiği)		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,915	,917	8

Tablo 3: E-Sağlık Okuryazarlığı Ölçeğinin Dil Uygunluğu için Korelasyon Tablosu (N=800)

Communalities		
	Initial	Extraction
soru11.1	1,000	,823
soru11.2	1,000	,843
soru11.3	1,000	,828
soru11.4	1,000	,674
soru11.5	1,000	,699
soru11.6	1,000	,765
soru11.7	1,000	,812
soru11.8	1,000	,760

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tablo 4: E-Sağlık Okuryazarlığı Ölçeğinin Dil Uygunluğu için Açıklayıcı Faktör Analizi Tablosu (N=800)

Component	Initial Eigenvalues (Özdeğer)			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
	1	5,069	63,367	63,367	5,069	63,367	63,367	3,217	40,218
2	1,135	14,185	77,551	1,135	14,185	77,551	2,987	37,333	77,551
3	,552	6,899	84,450						
4	,368	4,597	89,047						
5	,300	3,746	92,793						
6	,242	3,027	95,820						
7	,174	2,174	97,994						
8	,160	2,006	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

EK: E-SAĞLIK OKURYAZARLIK ÖLÇEĞİ

“Sağlık bilgilerine ulaşmada internet kullanımına dair deneyim ve fikirlerinizi en iyi yanıtacak cevapları vermeniz benim için çok önemli. Vereceğiniz cevaplar tarafımdan gizli tutulacaktır. Şimdiden teşekkürler.”

1. Sağlığınız hakkında karar verirken internetin size yardımcı olmada ne kadar **faydalı** olduğunu düşünüyorsunuz?

() Hiç yararlı değil () Yararlı değil () Fikrim yok () Yararlı () Çok Yararlı

2. İnternette sağlık kaynaklarına erişebilmek sizin için ne kadar **önemli**?

() Hiç Önemli değil () Önemli değil () Fikrim yok () Önemli () Çok Önemli

3. Aşağıdaki ifadelere katılım düzeyinizi işaretleyiniz.	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
İnternette hangi sağlık kaynaklarının ulaşılabilir olduğunu biliyorum.					
İnternetteki yararlı sağlık kaynaklarını nerede bulacağımı biliyorum.					
İnternetteki yararlı sağlık kaynaklarını nasıl bulacağımı biliyorum.					
Sağlık hususunda sorularıma yanıt bulmak adına interneti nasıl kullanacağımı biliyorum.					
İnternette bana yardımcı olması adına bulduğum sağlık bilgilerini nasıl kullanacağımı biliyorum.					
İnternette bulduğum sağlık kaynaklarını değerlendirmek için ihtiyacım olan beceriye sahibim.					
İnternetteki yüksek kalitedeki sağlık kaynaklarını düşük kalitedeki sağlık kaynaklarından ayırt edebilirim.					
Sağlığa ilişkin kararlar verirken internette bilgi kullanımında kendime güveniyorum .					

